

Жумашова Г.

ТАШ-КОМҮР ШААРЫНЫН СОЦИАЛДЫК ЭКОНОМИКАЛЫК ӨНҮГҮҮСҮ

Жумашова Г.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДА ТАШ-КУМЫР

Выбор данной теме обусловлен тем, что история Кыргызстана в целом, а история города Таш-Кумыр в частности нуждается во всестороннем исследовании и является одним из актуальных вопросов.

The Choice given subject is conditioned that that history Kyrgyzstana as a whole but history of the city Tash-Kumyr in particular needs for all-round study and is one of the actual questions.

1935-жылы 29-октябрда жаңыдан Таш көмүр району түзүлүп, райондун борбору болуп, Таш көмүрдөгү Нарын руднигинин жумушчу шаарчасы болуп калды. Ошентип мурунку өлкү өрөөн ушундай кооз шаарга өзгөрдү.

Туруктуулук канчалык кыйын, элестетүү да мүмкүн эмес, Буга күч эркиндик сөзсүз керек болгон кечээги эле көчмөндөр көзүнө тоолор короо короо кой гана көрүнчү, ал эми бүгүнкү күндөгү жумушчулар көнүгүүлөргү ээ болушуп, эмгек үчүн жаңы куралдар, а келечеке болсо татаал машиналар башкача нравалар, кылыктарды үй бүлөсүнө камтыйт. (4,21)

Ушул кыйынчылыктардын баары климаттык шарттар менен байланышып, материалдарды жана жабдууларды жеткирүүнүн баарын жеңип чыгышып, жыйынтыгын берген.

1935-жылы темир жол тармагынын курулушу бүтүп, электростанцияны эксплуатациялоого берилген, балдар бакчасы менен мектептин имаратына ээ болушту. (10,28)

1935-жылдын майында 2000 адамга 14 барактуу (убактылуу туруу үчүн жыгач үй) үй курулуп жана пайдаланууга берилди. Поликлиника, клуб, больница, коомдук организациялардын имараты ишке киргизилди. (7,114)

Ушул эле жылы Нарындын толкундуу дарыясынын үстүнө жыгачтан «капиталь-ная» шахтасы менен айылды бириктирип туруучу жакшынакай асма көпүрө бүткөрүлдү. Курулуш тез темп менен өнүгүп Нарындын сол жээгинде тоонун фонунда административдик турмуш тиричилик комбинаты, жардыруучу заттардын склады, темирчи, механикалык цех жана аткана имараты курулган.

«Капитальный» шахтасынын кире бериши акталып жумушка жөнөгөндөр жана жумуштан кайткандар шахтачыларды духовой оркестр менен узатып, тосуп алышкан. Шахтанын жумушу абдан оор, жалаң кол күчү менен болгон-

дуктан, алардын эмгеги эл тарабынан жогору бааланган. Шахтачылардын үй-бүлөлөрү аларды согушка жөнөткөндөй узатып, жеңиш менен келди деп тосуп алышчу.

Иш мөөнөтүнүн башталышы оор коңгуроону кагуу аркылуу билдирилчү. Таш көмүр шахтасынын коңгуроосунун үнү башка бир дагы кенчилердикине окшошчу эмес.

Турмуш тиричилик комбинатынын биринчи кабатында «Синья блуза» деп аталган өз алдынча көркөм коллектив чыккан сахна жана жумушчулар менен кызматчылар ишке келгенде жана иштен кеткенде эсепке алып туруучу табель, кызмат менен убактылуу бир жакка жиберүү (командировочный) жана лампалар болгон. Шахтёрлор негедир барак тибиндеги үйлөргө жайгашканына карабастан, бийик кең мейкиндикке мектеп курулган, аны менен бирге класс-тын айнектерине түздөн-түз түшкөн күндүн жарык нурунан корголгон, бирок окуучулар ысыктан жабыркашкан. (5,63)

Мектеп ишке берилгенден баштап Жалал-Абат, Фрунзе, Москва, Ленинграддан шахтачылардын балдарын окутуу үчүн мугалимдер келишкен. Мугалимдер мектепте сабак өтүү менен бирге ийримдерди түзүшүп, шахтачылардын көңүлдүү эс алуусу үчүн бир актылуу пьесаларды тартуулашкан. Шаардагы ийрим тарабынан коюлган алгачкы пьесалар «Гроза», «Бесприданица» жана башкалар болгон. Духовой оркестрдин чондор жана кичинекейлер тайпалары уюштурулуп, концерттер тартууланып турулган, аскердик-патриоттук иштер жүргүзүлүп, жаштар Аскердик машыгууларга тез-тез тартылып турган.

Жаштар кечиндеси Ленин көчөсүндөгү жалгыз көк көчөдө чогулуп ыр ырдашкан. Ал кезде парк жок эле.

Ошондон кийин эс алуу багын көрктөндүрүү колго алынып, футболдук таланы жабдышты, дарактарды алып келишти, арыктарды казып башташты, аскадан жана сайдан Кичине булакча сууну келечектеги паррка өзү агып келе тургандай кылып курушту.

Кийинки жылы жазда паркта дарактар жашылданып, биринчиден болуп роза «гүлү» өсүп бир гана суу гана жетишпеген жашоочулар жашыл чөптөргө көчөттөргө жана сууга өтө аяр мамиле жасашкан.

Кыштакчанын тышкы көрүнүшү райондук шаарга айланды. Эки кабаттуу үйлөр курулду, бирок тоо түбүндө жер үйлөр көп эле ал эми тоолордо дагы эле адамдар боз үйлөрдө баш калкалашты, ар ар жерлерде кара жыгач жана теректер көгөрө баштады.

Кыштактын борборунда (азыркы маданият сарайынын ордунда) мурун базар болгон. Андан ырагыраак жерде ашкана андан бир аз төмөндө бая болгон.

Навайкана (азыркы нан заводунун ордунда), өрт өчүрүү ишканасы, 200 метр ылдыйда ат сарай короосу жана өтө чоң эмес гараж курулган.

1937-жылы шаардык басмакана түзүлүп, «Көмүр үчүн» деген алгачкы гезит кыргыз тилинде жарык көргөн, кийин ал «За уголь» деген ат менен орус тилинде жарык көрө баштаган. (9,71)

1939-жылы шаардын аймагы кеңейип, аянты бөлөктөн жапжашыл көчүрүлүп тигилген дарактардан көгөрүп аралга айланып, парктын аянты жаш дарактар менен көгөрдү. Мектеп, больница, поликлиника, ясли, бала бакча бары ыңгайлуу болуп алардын алды шаңдуу боло баштады.

Сайдын жанындагы аянтка шахтерлор үчүн улам жекече үй куруучулардын саны арбып, шахтачылар менчик үйлөргө да ээ болушту. «Түндүк» жана «Түштүк» шахталарынын курулушу аяктады. «Түндүк» шахтасынын аянтына көптөгөн жашоо үчүн барак тибиндеги үйлөр стандарттык домиктер, бир эки кабаттуу имарат, клуб, магазин курулду. Шахтада иштөө үчүн көп күч керектелгендиктен, ар бир жумушчуну үй менен камсыздоо, социалдык, маданий, объектилерди куруу колго алынап, тынымсыз аракеттер көрүлгөн. Алардын социалдык шартын түзмөйүнчө ишти алдыга жылдырууга мүмкүн эмес эле. Баардык курулуштар самандуу ылайдан жасалгандыктан бүгүнкү күнгө чейин сакталууда.

Баардык адистиктеги көптөгөн жумушчулар шахтанын иши үчүн жана жашоо фондунун социалдык маданияттын объектердин курулуштарына талап кылына баштады. (8,56) 1939-жылы февралда республиканын 3-беш жылдыктын планынын тапшырмаларын текшерүү бекитилди. Көмүр өндүрүшү жана аны өнүктүрүүгө жана квалификацияланган кадрлар менен камсыз кылууга өтө чоё көңүл бурулду. Ташкөмүрдүн шахтерлорунун алдында көмүрдү жылына 250 миң тоннадан эки эсе көп казып алуу тапшырмасы коюлган. Кадрларды даярдоо үчүн мастерликти үйрөнүүгө жаңы жумушчуларга мамлекеттик техникумдук курстар, мектептер, билимди арттыруу түрү, эмгектик мастердик курстар уюштурулган. Кызыл-Кыя шаары шахтёрлор үйрөнүүсү үчүн база болгон бул жерде орто квалификациядагы адистерди даярдашкан. Коллективдин отчётуна жооп кылып «Красный

пролетариат» Москвалык заводу 3-беш жылдыктын планын тез арада аткаруу жана Кызыл Кыя менен Таш-Көмүрдүн шахтёрлору демилгени колдоп «Капитальная» жана «Северная» шахталарында көмүрдү казуу арттыруу жана көтөрүү милдеттендирилген өндүрүштөгү жумушчулардын эмгеги өскөндүгү бир кыйла белгиленген. Мисалы, 1938-жылы өндүрүштө жумушчулардын эмгегин эксплуатациясынын саны 18,5 түзсө 1939-жылы орто айлык өндүрүш 20 тоннага өсүп, 65,9 тоннага жетип, 1938-жылга караганда 56,8ге көп казылып, көмүр казуучулардын эмгеги арткан. Эң башкысы «Капитальный» шахтасында көмүр өндүрүү көбөйтүү жана «Түндүк» шахтасын мөөнөтүнөн мурда пайдаланууга берүү милдетин аткарууну көздөшкөн, ошол жылдары безгек оорусу күч алып турган. Ошондуктан «Безгек стационары» уюштурулуп, безгек оорулуулар дарылануудан өтүшкөн.

Шаарчада суну бочкаларда ташышкан, кийинчерээк суу түтүкчөлөрү тартылган, бирок андагы суу киргилт болгондуктан 3-4-саат бочкаларга тундурушкан. Суусун кандыруу үчүн ар бир үйгө нандан жасалган квас таркатылып турган. Маданий борбор катары клуб эсептелген. Анда кинокартиналар көрсөтүлүп, духовой оркестр же патефон коюлуп бийлер уюштурулган, өздүк көркөм чыгармачы-лыгын концерттери тартууланып, Москва, Днепропетровск жана башкалар шаарлардан артисттер келишкен. (6,83)

Шаарда шахтанын көмүр өндүрүшү менен катар башка социалдык, маданий, тейлөө жана өнөр жай объектилери пайда болду. Темир жол бекети, автобекет, билим берүү бөлүмү, соода мекемеси, Кен башкармалыгы, санитардык эпидемиологиялык станция, оорукана, ВГСЧ, жумушчу жаштарын даярдоочу кечки мектеп, архив, нан заводу, дан даярдоо конторасы, нотариус, дарыкана, жүк жүктөп түшүрүү башкармалыгы, байланыш кеңсеси, финансы бөлүмү, прокуратура, ички иштер бөлүмү, физкультура жана спорт комитети, жергиликтүү радио байланышы, шаардык басмакана, өрткө каршы күрөшүү командасы, Кен башкармалыгынын алдында автобаза, шаардык өнөр жай комбинаты, мамлекеттик банк, сактык кассасы, «За уголь» шаардык гезитинин редакциясы жана башка мекеме, ишка-налар иштеп шаардын аймагы улам кеңейди. (2,4)

Ал кезде социализмди өнүктүрүү доору күч алгандыктан коммунисттик партиянын шааркому жергиликтүү бийликтин бийик бутагы катары эсептелген. 1943-жылы компартиянын шааркомунун биринчи катчысы болуп Аникин С.А. иштеген, жаштар комитети Хотенов Л.И. жетектеген жана булар шаардын калкынын социалдык

өнүгүүсү үчүн жогоруда айтылгандай чоң салымдарын кошушту. (3,44)

Адабияттар:

1. Алишкеевич Я.В. “Наши достижения в развитии каменноугольной промышленности средней Азии” М.,1992 год.
 2. История развитие и перспективы Таш-Кумырского угольного месторождения. Знамя коммунизма. 30.10.1957.
 3. КПСС в резолюциях.... М.,1972 том 8.
 4. Данияров С.С. “Становление Киргизской советской культуры (1917-1924)” Фрунзе 1983-год.
 5. История Киргизской ССР с древнейших времен до наших дней в пяти томах. Ф.,1986 г.
 6. Джамгирчинов Б.Д. “О прогрессивном значении Вхождения Киргизии в состав Россия ” Ф.,1963-г.
 7. Айдаралиев А.А. “Развитие здравоохранения советской Киргизии второй половине XIX-начало-XX -в” Ф., 1970-г.
 8. Есипов И.С. “Промышленное строительства в ранее отсталых странах” Ф.,1982-г.
 9. Кыргызстан в цифрах: стат сборник. Ф.,1971-г.
 10. Нусов В.С. “Архитектура Киргизии с древнейших времен до наших дней” Ф.,1971-г.
 11. Волков Г. “Женщины патриотки” Советская Киргизия. 9.04.1942.
-